

ÎNSEMNĂRI FILOSOFICE

MEMBRANELE COMPREHENSIUNII LA JAVIER MARIAS

ADRIAN NIȚĂ

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române
Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Membranes of comprehension in Javier Marias. The paper is focused, from an inter- and multi-disciplinary approach of philosophy and literature, on the problem of the „exile from the world”, with a special attention on identity, trans-world identity and implications for the moral aspects.

Keywords: philosophy and literature, comprehension, world, identity, trans-world identity, good.

Tematica înțelegerii, în sens de comprehensiune (pe linia trasată în hermeneutică de studiile lui Schleiermacher¹, Dilthey² sau Ricoeur³), este bine ilustrată în literatura elaborată de Javier Marias⁴. Scriitor spaniol, născut în 1951, fiul filosofului spaniol Julian Marias Aquilera (1914–2005), ce a trăit multă vreme în străinătate (America) și a învățat și predat în Anglia, el are posibilitatea de a descrie câteva din mecanismele prin care noi putem înțelege lumea.

Voi porni în acest text cu o sumară analiză a ideii de exilare din lume, voi continua cu considerații despre membranele lumii și membranele binelui și voi încheia cu câteva cuvinte despre lume, adevăr și identitate.

¹ Schleiermacher, *Hermeneutica* (1938), trad. de Nicolae Râmbu, Iași, Polirom, 2001.

² Dilthey, *Construcția lumii istorice în științele spiritului* (1927), trad. de Virgil Drăghici, Cluj-Napoca, Dacia, 1999.

³ Ricoeur, *Despre interpretare. Eseuri despre Freud* (1965), trad. de Valentin Protopopescu, București, Trei, 1998; *Conflictul interpretărilor* (1969), trad. de Horia Lazar, Cluj-Napoca, Echinoc, 1999; *Metafora vie* (1975) trad. de Irina Mavrodin, București, Univers, 1984; *La școala fenomenologiei* (1986), trad. de Alina-Daniela Marinescu și Paul Marinescu, București, Humanitas, 2007; *Memoria, istoria, uitarea*, trad. de Ilie Gyurcsik, Margareta Gyurcsik, Timișoara, Amarcord, 2001; *Eseuri de hermeneutică* (1986), trad. de Vasile Tonoiu, București, Humanitas, 1995; *Sinele ca un altul* (1990), trad. de Alina-Daniela Marinescu și Paul Marinescu, București, Spandugino, 2020.

⁴ Dintre lucrările elaborate de Javier Marias, să notăm: *Bărbatul sentimental* (1986), *Romanul Oxfordului* (1989), *Inimă atât de albă* (1992), *Când eram muritor – povestiri* (1996), *Mâine, în bătaie să te gândești la mine* (1994), *Fața întunecată a timpului* (1998), trilogia *Chipul tău, mâine: Febră și lance* (2002), *Dans și vis* (2004), *Venin și umbră și adio* (2007), *Așa începe răul* (2014), *Berta Isla* (2017).

1. PUTEM FI EXILAȚI DIN LUME?

În mai multe locuri din *Berta Isla* (roman din 2017, tradus la noi în 2020) se vorbește despre posibilitatea exilului din lume. „Tentația de a interveni oarecum în lume și în univers, chiar dacă minim, și de a nu trece prin el ca un cufăr, sau ca un container de gunoi, sau ca o mobilă. Așa trec prin el aproape toți bărbații și toate femeile din negura vremurilor, după Wheeler: toată lumea aceasta care trudea zilnic și care nu avea răgaz de când se trezea și până când se culca, se ocupa de o mie de treburi și se spetea ca să aducă mâncare acasă, ori se juca de-a influențarea semenilor, ori dominarea, ori năucirea, era la fel de indiferentă ca proprietarul de magazin care se limita la a-și deschide și a-și închide magazinul în fiecare zi la orele stabilite, toată viața, fără să-și schimbe niciodată rutina. Exilați cu toții încă de la naștere, ori de când fuseseră concepuți, ori chiar dinainte: de când fuseseră, pur și simplu, imaginați de părinții lor iresponsabili sau inconștienți, sau care nu aveau habar că fabricau a nu știu câta piesă de prisos cu faptele lor instinctive.”⁵

Expresia frapează, deoarece *a fi în lume* face parte din constituția fundamentală a omului, așa cum vedem la Heidegger, unde *In-der-Welt-Sein* face parte din constituția de ființă a acestei ființări privilegiate care este *Dasein*⁶; a fi în lume este una din membranele fundamentale ale omului;⁷ așadar, și a fi la Polul Nord, și a fi în jungla amazoniană, și a fi pe Marte sau pe o planetă situată la câteva milioane de ani lumină de noi – în fiecare din aceste cazuri suntem îndreptățiți să spunem că ne aflăm în lume.

O sugestie hermeneutică este oferită de dihotomia populară dintre „lumea noastră” și „lumea cealaltă”, cu alte cuvinte, atunci când murim, am fi în altă lume, mai bună, se spune, lipsită de grijă și suferințe. Regăsim acest sens în *Berta Isla*: a fi exilat din lume cu sensul a fi mort este una din posibilitățile la care este suspus un spion sau un agent secret⁸.

Înainte de a merge mai departe, este timpul să prezentăm sumar acțiunea. Tomas Nevinson, jumătate spaniol, jumătate englez, cu un talent deosebit pentru limbi străine, se căsătorește cu Berta Isla. Talentul său este remarcat de unul din profesorii săi de la Oxford, apropiat al serviciilor secrete, astfel încât tânărul Tomas este recrutat (de fapt, este obligat, printr-o acuzare de crimă). Viața lor de familie devine tot mai grea, mai ales că Tomas nu are voie să spună familiei adevărul despre cele două joburi ale sale. La Madrid, unde trăiește familia lui, este angajat la Ambasadă, iar în Anglia, ea știe că el lucrează la Ministerul de Externe.

Ca agent, îl vedem pe Tomas că devine infiltrat și face mult bine la Belfast (cu o altă identitate, să-i spunem John), apoi este retras și ascuns (ca Jim), apoi îl

⁵ Marias, *Berta Isla*, trad. de Lavinia Similariu, București, Litera, 2020, pp. 69–70.

⁶ Heidegger, *Ființă și timp* (1927), trad. de Gabriel Liiceanu, Cătălin Cioabă, București, Humanitas, 2003, I, cap II, § 12–13.

⁷ Adrian Niță, *Epoca spiritului*, Iași, Editura Institutul European, 2020, p. 135.

⁸ Marias, *Berta Isla*, ed. cit., p. 358.

vedem că revine la Londra, după căderea zidului Berlinului (ca David), în fine, după douăzeci de ani îl regăsim la Madrid, cu vechea sa identitate, într-o încercare de a se apropia de vechea sa familie.

Alt sens al exilării este prezentat de Marias ca a fi alungat, a fi căzut, dat fiind faptul că nu putem alege părinții sau anumite fapte: pur și simplu, nu putem influența lumea, ci trecem prin ea ca un cufăr⁹.

Al treilea sens al exilării subliniază rolul umbrelor, adică a ceea ce nu se vede din angrenajul fantastic de complicat al lumii. Marias, prin intermediul profesorului Wheeler, arată că aceasta este paradigma agentului secret, al infiltratului. Cu talentul său lingvistic deosebit, Tomas ar fi un excelent agent secret infiltrat¹⁰.

Sensul al patrulea subliniază relația cu moralitatea: a fi exilat din lume înseamnă a ajunge într-o lume posibilă sau poate, mai exact, într-o membrană a lumii actuale, în care, pentru a face bine, ai puterea de a face rău. „Totul ar fi normal când te-ai afla în Spania. Când nu te-ai afla, nu, nu te mint: ai trăi vieți fictive, vieți care nu sunt ale tale. Însă doar temporar: mai devreme sau mai târziu le-ai lăsa mereu ca să te întorci la ființa ta, la vechiul tău eu. Și aici păru din nou să citeze, pentru că folosi un posesiv arhaic în engleză, sau care s-a păstrat doar în rugăciuni: „...to thy former self”, spuse.”¹¹ Poți avea identități diferite, „vieți fictive”, dar motivate de preîntâmpinarea acțiunilor ostile ale inamicilor țării.

A fi exilat din lume înseamnă, în alt sens, a fi exilat dintr-o membrană în care nu ești nimic, câtă vreme nu poți influența lumea și ajunge în altă membrană în care ești cineva¹². Dincolo de aerul de superioritate, de îngâmfarea proprie atitudinii unui agent secret, ce nu dă socoteală nimănui de faptele pe care le realizează, să remarcăm contextul discuției: profesorul Wheeler dorea să îl convingă pe tânărul student că a lucra ca agent secret este un job interesant și util patriei.

În fine, sensul al șaselea, cel mai important din perspectiva cercetării de față, este cel care o vizează pe Berta: a fi exilat din lume înseamnă a fi exilat din lumea Bertei și ajuns în una din lumile agenților (Wheeler, Tupra etc.) – așa cum vom detalia mai departe. Pentru Berta, care îl iubește pe Tomas, acesta este cineva, nicidecum nu este un nimeni; chiar și după numeroase tăceri și nedezvăluiri, el continuă să umple lumea Bertei. Abia în momentul în care ea află că, probabil, Tomas e mort, Berta se decide să meargă mai departe, ca văduvă, fără el. Din alt punct de vedere, al Bertei, exilul din lume este echivalent cu nimicirea, cu trădarea, cu ura. Exilarea lui Tomas din lumea Bertei (timp de doisprezece ani) înseamnă că lumea ei a fost profund tulburată (așa cum vedem în carte, în partea a patra).

Capacitatea fantastică de a lucra perfect în mai multe limbi, în interpretarea mea, în mai multe lumi, îi permite lui Tomas să interpreteze mai multe roluri, în acord cu sarcina pe care o are de îndeplinit. Pentru asta, el este înzestrat cu

⁹ *Ibidem*, pp. 69–70.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 62–65.

¹¹ *Ibidem*, p. 71.

¹² *Ibidem*, p. 129.

capacitatea eminentă de a desluși oameni, prevede acțiuni, adică de a înțelege lumile altora, așa cum genial vedem descris în *Chipul tău, mâine*. Să notăm că există câteva personaje comune celor două romane, profesorul Wheeler și Bertram Tupra (un fel de șef al agenților), astfel încât cititorul are ocazia unei înțelegeri mai cuprinzătoare cu privire la ideea de interpretare, de traducere a chipului, caracterului și ideilor unor personaje, tocmai pentru a le prevedea azi, acțiunile lor de mâine. Practic, și Tomas, și Jaime Deza (personajul principal din *Chipul tău, mâine*) au capacitatea eminentă de a citi azi chipul cuiva și de a înțelege chipul lor de mâine, împreună cu ideile sau faptele lor de mâine.

Tomas înțelege lumile altora, astfel încât se poate infiltra în acestea cu scopul de a le influența. Dacă în lumea noastră (lumea Bertei) Tomas lucrează la Ambasadă și respectiv la Ministerul de Externe – să o notăm cu W1 –, în lumea W2 îl vedem că este infiltrat la Belfast, culege informații, contribuie la reducerea pagubelor provocate de război și face astfel multe fapte bune pentru regat. Tot la fel, în lumea W3, îl vedem (deghizat ca Jim) într-un oraș în care este profesor, bun cetățean și familist convins. În fine, ca David, îl vedem în lumea W4, revenit la Londra, dar cu obligația de a nu contacta niciun cunoscut, nici măcar vechii lui colegi agenți.

Vedem cum fiecare lume a exilului lui Tomas are diferite straturi de înțelegere, de grosime diferită, ca și cum membranele lor invizibile ar fi cele care influențează decisiv lumile respective. Astfel, invizibilul are putere mai mare asupra lumii, așa cum, se spune, materia întunecată ar fi responsabilă de ceea ce se petrece în univers, deși este numai bănuită, nu văzută (observată). Membranele invizibile ale lumii sunt cele care, după cum cred agenții secreți, influențează decisiv lumea, adică mai mult decât o fac membranele vizibile, respectiv, instituțiile, organizațiile sau indivizii: „operațiunile cele mai importante din război, cele care au fost fundamentale pentru a-l câștiga, sunt cele care se ignoră și care nu au ieșit niciodată la iveală, nu figurează în anale și nu există nicio urmă a lor. (...) Cei care acționează în umbră și în spatele celorlalți nu cer și nici nu au nevoie de recunoaștere; aceștia sunt cei care tulbură mai mult universul. În măsură redusă, firește. Dar măcar îl fac să se simtă puțin incomod pe fotoliul lui și să adopte altă poziție. Este maximul la care poate aspira un individ ca să nu ajungă un regretabil exilat total.”¹³ „Secretul ca formă supremă de intervenție în lume.”¹⁴

Faptul că membranele lumii sunt membranele înțelegerii lumii rezultă cu asupra de măsură și din faptul că Tomas are, în fiecare din lumile în care este exilat, o înțelegere proprie specifică acelei lumi. Dacă în W2 Tomas înțelege și acceptă să fie infiltrat, își asumă pericolele proprii acestei interpretări, chiar și faptul că viața lui este în pericol în fiecare clipă. În W3, el înțelege că este un profesor de școală, că are nevoie să trăiască modest, izolat, neștiut de nimeni din afara comunității (orașului), deși oricând era posibil ca tabăra cealaltă să infiltreze această lume și să îl ucidă. În W3, el înțelege că este cazul ca Tomas să moară,

¹³ *Ibidem*, pp. 64–65.

¹⁴ *Ibidem*, p. 65.

cel puțin pentru lumea Bertei, astfel că această înțelegere are consecințe directe asupra lumii Bertei – ce are psibilitatea de a se decide să fie văduvă, deși nu exista corpul soțului ei.

Vedem cum a fi exilat din lume înseamnă a alege o înțelegere sau alta a lumii. Atâta vreme cât el alege și își asumă alegerea, avem de-a face cu o închegare a acelei lumi în care el există, adică îi dă ființă, o aduce în existență, deși, din alt punct de vedere, am avea aici o lume care există, dar nu este (sau, invers, este, dar nu există).

Fiecare din lumile discutate mai sus are carne, are grosime dată de sensurile care îi sunt asociate, așa cum excelent a sugerat Merleau-Ponty în *Vizibilul și invizibilul*¹⁵. Amestecul de vizibil și invizibil, ce dă carnea de sensuri a lumii, este genial ilustrat de Marias, cu un talent literar remarcabil, în *Chipul tău, mâine*, volumul 3, *Venin și adio*, în care rolul principal, cel care interpretează, înțelege și prevede oameni, fapte și idei, Jaime Deza, vede un CD cu fapte mai puțin cunoscute de public (de fapt, complet necunoscute de marele public) despre diferiți politicieni. Filmările, realizate de agenți secreți, sunt un fel de otravă ce copleșește organismul; exteriorul devine interior, granița dintre eu și lume se șterge; lumea sunt eu, eu sunt lumea¹⁶.

2. MEMBRANELE LUMII ȘI MEMBRANELE BINELUI

Dincolo de comprehensiune, de carnea lor de sensuri, membranele lumii au de-a face, după Marias, cu etica, adică cu binele și răul. Prezentă în toată opera, o primă ilustrare o oferim pe cea din romanul *Așa începe răul* (din 2014, tradus la noi în 2021). Aici vedem cum un medic, Van Vechten, simultan cu grija față de pacienți, pe care îi vizitează chiar și în condiții de război și, indiferent de grupul politic de care aparțin, are o latură mai puțin cunoscută, una extrem de rea. Romanul este concentrat pe dezvoltarea șantajului pe care îl practică acest medic: în schimbul nedeazăluirii unor informații (politice) compromițătoare, el solicită servicii sexuale celor pe care îi tratează sau familiei lor. Ca medic al răului, Van Vechten vindecă de rău, în sensul că tratează de rău pe cei bolnavi și îi vindecă de bine, adică îi tratează de bine (le extirpează binele) celor sănătoși. Această ambiguitate morală face ca el să fie în poziția de a negocia răul. Îl vedem

¹⁵ „Grosimea cărnii dintre privitor și lucru este constitutivă vizibilității sale cu aceasta ca și corporalității sale cu aceasta; ea nu este un obstacol între cele două, ci este chiar mijlocul lor de comunicare. Din același motiv eu sunt în mijlocul vizibilului, dar sunt departe de el; acest motiv este că el este gros și prin asta destinat în mod natural să fie văzut de către corp... Grosimea corpului, departe de a rivaliza cu cea a lumii, este, dimpotrivă, singurul mijloc pe care-l am de a ajunge în miezul lucrurilor, făcându-mă lume și făcându-le carne” (Merleau-Ponty, *Vizibilul și invizibilul*, cap. 4 (trad. ns.)).

¹⁶ Marias, *Chipul tău, mâine*, vol. 3, *Venin și umbră și adio*, trad. de Andrei Ionescu, Iași, Polirom, 2016, p. 131 sq.

descriș drept porc, vierme¹⁷, franchist înverșunat¹⁸ – în sensul că este în slujba răului de atâtea decenii, chiar și după ce regimul franchist a sucombat (să notăm în paranteză că Marias ar fi trebuit să ceară scuze acelor animale pomenite de el; nu au nicio legătură cu faptele rele ale oamenilor).

O anumită ambiguitate morală este de văzut și în *Berta Isla*: binele este relativ în sensul că o anumită faptă este bună din perspectiva unei tabere și este rea din perspectiva celeilalte tabere. De exemplu, din perspectiva englezilor, ca agent infiltrat la Belfast, Tomas culege informații, prevede acțiuni ostile, preîntâmpină sau anihilează răul. În schimb, pentru irlandezi, acest agent secret face la Belfast „mult rău”, după cum vedem din discuția dintre Berta și doi agenți ai părții adverse (Mary și Miguel), infiltrați la Madrid pentru a discuta cu familia lui Tomas¹⁹.

Avem chiar posibilitatea de a compara imaginea agentului secret, fie că este infiltrat, fie că nu, din perspectiva unui recrutor, profesorul Wheeler²⁰, din perspectiva lui Miguel²¹ sau a lui Tomas însuși²². Tomas înțelege că ceea ce face el pentru regat este bun din punct de vedere moral, deși partea adversă va susține că este rău. „Acei bieți soldați speriați și luați prin surprindere, în ajunul unei bătălii, a morții lor, nu au nicio legătură cu indivizii pe care îi spionăm, cei care sunt astăzi spionați. Chiar dacă nu există război manifest sau declarat. Sunt dușmani. Dușmani înverșunați. În plus, întotdeauna e război. E altă mâncare de pește faptul că lumea nu-l vede, nici nu află și astfel trăiește mult mai liniștită. Noi lucrăm ca să fie departe de ochii ei. Nu știi cât bine facem.”²³

Ca element de stabilitate, Berta este cea care oferă un reper pentru moralitate. Deși îi acordă puțină importanță în narațiune (cartea începe cu ea, din perspectiva ei, și se termină cu o parte în care perspectiva ei este dublată de povestirea la persoana întâi), aproximativ trei pătrimi fiind dedicate activității lui Tomas și acțiunilor lui bune sau rele din lumile în care este exilat. Din această perspectivă, înclin să cred că Marias vrea să sublinieze nu ambiguitatea morală a lumii, ci claritatea morală, verticalitatea, virtutea proprie lumii Bertei.

Ambiguitatea morală face ca Tomas să poată fi privit ca personaj postmodern: la o privire superficială, un cititor ar putea crede că Marias ar fi poziționat de partea postmodernismului. Dar o înțelegere ce accentuează rolul esențial jucat de Berta face ca ea să fie cea care dă imaginea primă, cea cu greutate, din lucrare, câtă vreme moralitatea ei este cea care precumpănește. Câtă vreme punctul ei de vedere este că ea nu înțelege ambiguitatea morală a lui Tomas înseamnă să se sublinieze poziția anti-postmodernistă pusă de Marias la lucru în acest roman.

¹⁷ *Idem*, *Așa începe răul*, trad. de Lavinia Similaru, București, Litera, 2021, p. 435.

¹⁸ *Ibidem*, p. 450.

¹⁹ Marias, *Berta Isla*, ed. cit., p. 182 sq.

²⁰ *Ibidem*, pp. 66–71.

²¹ *Ibidem*, pp. 190–194.

²² *Ibidem*, p. 237.

²³ *Ibidem*, p. 299.

Revenind la Tomas, să subliniez că înțelegerea lui a binelui pe care îl face pentru țara lui, faptul că preîntâmpină răul, îl prevede și chiar îl anihilează ridică o nevoie de meditație cu privire la natura și limitele datoriei, relația cu valorile și idealurile, relația acțiune-virtute și alte aspecte ale judecății etice. El face multe acțiuni bune fără a dori o recompensă, nu face acele acțiuni bune pentru țara lui din dorința (nevoia, intenția etc.) de a fi recompensat; mai mult, nimeni nu știe acele fapte (cu excepția, desigur, celor 2–3 șefi ai lui). Într-un sens, această activitate de bun samaritean a unui agent secret arată cum ambiguitatea morală poate avea o contraparte pozitivă în sensul de a se face ceva pentru (în vederea) unui bine mai mare. O faptă este bună dacă e privită ca atare și din perspectiva unei anumite teorii etice, și simultan apare drept rea dacă se are în vedere raportul cu alte fapte mai bune – dat fiind că valorile au calitatea eminentă de a admite grade²⁴. Deși este bine mai mic în raport cu alte fapte bune, una și aceeași faptă poate fi catalogată drept rea²⁵. Tupra, Wheeler, Tomas și în general cei din lumea agenților secreți au permisiunea de a face rău pentru un bine mai mare (*for the greater good*)²⁶. Pentru apărarea țării faci rău unui om ca să nu sufere (să nu se facă rău) zece; faci rău la zece persoane ca să nu se facă rău la o sută ș.a.m.d.

Față de acest argument, Berta susține că în situația în care o cauză nu este dreaptă (adică nu este bună, în termenii discuției de față), chiar și un rege va fi tras la răspundere la judecata istoriei. Așa vedem, de exemplu, în Shakespeare, *Henric V*, IV, 1, unde regele se strecoară printre oșteni ca să le afle părerea²⁷.

Tomas accentuează punctul de vedere al soldatului ce acționează la ordin, deși este de acord că, dacă o cauză este nedreaptă, ascultarea de rege îl scapă pe oștean de orice vină. Lanțul de conducere are nevoie să fie excutat întocmai, să nu fie pus la îndoială de considerații morale; altfel, s-ar ajunge la haos. O armată indisciplinată este o armată care va pierde toate bătăliile.

Pesemne, ca soldat disciplinat, a ales agentul să facă lucruri rele, urâte, sordide²⁸. El înțelege răul pe care îl face simultan cu binele pe care îl face dacă privim dinspre interesul țării sale.

Ajunși aici, o scurtă discuție despre datorie ar fi utilă: oare, face Tomas (alias John, alias Jim, alias David) lucruri bune din datorie sau acționează dincolo de datorie? Despre faptul de a urma cariera de agent secret, aflăm că într-un sens a fost o alegere, în alt sens a fost obligat să fie agent. Contextul este următorul: prietena lui de la Londra, Janet Jeffrys, este găsită moartă, imediat după ce el o

²⁴ Vedem bine ilustrată la Leibniz această situație: „Or, înțelepciunea supremă asociată unei bunătați nu mai puțin infinite n-a pregetat să aleagă tot ce e mai bun. Căci așa cum un rău mai mic e un fel de bine, tot astfel un bine mai mic e un fel de rău, dacă i se împotrivesc unui bine mai mare” (Leibniz, *Eseuri de teodicee*, I, 8, trad. de Diana Morarasu și Ingrid Ilinca, Iași, Polirom, 1997, p. 93).

²⁵ După cum vedem că încearcă Berta să îl convingă pe Tomas: *Berta Isla*, ed. cit., p. 299.

²⁶ *Ibidem*, p. 353.

²⁷ Shakespeare, *Henric V*, în *Opere complete*, vol. 4, trad. de Ion Vineanu, București, Editura Univers, 1985, pp. 389–396.

²⁸ Marias, *Berta Isla*, ed. cit., p. 431.

vizitează. Ca să evite închisoarea sau scandalul generat de un proces în care nu are nicio dovadă de partea sa, el alege să fie sprijinit de lumea agenților secreți (în speță, de Tupra). Deci, dacă vrem să accentuăm lipsa de obligație, se poate susține că el face fapte bune în mod voluntar.

Mai mult, faptul că face bine altora (țării lui), în toate lumile în care este exilat, conduce la a face rău lui însuși și familiei lui; și-a părăsit familia de la Madrid (pe Berta și pe copii), și-a mințit și ulterior și-a părăsit a doua familie (pe Meg și pe fiica lor Valerie). În plus, romanul ilustrează perfect această pierdere din perspectiva sa, el fiind mereu izolat, suferind, nefericit, Practic, și-a distrus viața tocmai din cauza faptului că a pus-o în slujba țării.

Un aspect extrem de interesant cu privire la înțelegere îl găsim în *Venim și adio*. Jaime Deza este rugat de colega lui, Nuix Peres, să aibă grijă când va evalua o anumită persoană – tatăl ei are o datorie la acesta și ar fi util ca lucrurile neplăcute (rele) constatate la evaluare să nu fie raportate mai departe. În acest fel, vedem cum Jaime Deza este pus într-o advărată dilemă morală: dacă va găsi aspecte rele la X și nu le va raporta lui Tupra, e posibil ca șeful său (ce are și el o capacitate bună de înțelegere, interpretare, traducere – deși nu la fel de puternică ca cea a lui Deza) să le descopere singur; în plus, dacă persoana respectivă are acele trăsături negative de caracter, e posibil să ia măsuri împotriva tatălui lui Nuix indiferent de rezultatul evaluării²⁹. Acest episod arată cât de profund morală este înțelegerea. A interpreta, a înțelege, a traduce caracterul cuiva nu este o simplă operație intelectuală sau rațională, ci și, sau mai ales, morală.

Avem schițate principalele aspecte pentru a putea discuta sumar problema supererogației – având în vedere că, dintr-o anumită perspectivă, avem de-a face cu acte supererogatorii, adică acele acte bune ce se situează dincolo de datorie, deși nu sunt cerute, adică sunt efectuate voluntar, neobligatoriu³⁰.

Se va spune, desigur, că un spion (chiar și James Bond) nu este înger sau sfânt – paradigma supererogației, deși în filmul *Sfântul* exact acest aspect s-a vrut să fie subliniat. Pe de altă parte, nu este nici *Bunul samaritean*, cum vedem în filmul omonim.

Cu toate limitările și precauțiile de rigoare, vom lua cazul spionului ca un gen de activitate ce implică (include) acte supererogatorii. Am văzut cum dintr-un anumit punct de vedere, anumite acte sunt bune din punct de vedere moral, indiferent ce teorie a binelui o îmbrățișăm. Faptul că un agent secret culege informații despre acțiunile ostile ale inamicilor țării, faptul că prevede și preîntâmpină acțiunile rele sau adesea anihilează răul sunt dovezi despre caracterul moral al acestor acțiuni, deși nu sunt obligatorii, nu sunt necesare.

Obiecția ar fi următoarea: dacă spionul are ca job culegerea de informații, preîntâmpinarea sau anihilarea acțiunilor rele ale inamicilor țării nu înseamnă

²⁹ Marias, *Venim și umbră și adio*, ed. cit., p. 81.

³⁰ Nora Grigore, "On Why There is a Problem of Supererogation", *Philosophia*, nov. 2018, cap. 1.

cumva că el face acele activități din obligația dată de job? Vedem cum, chiar și profesorii, fără să fie apostoli, fac zilnic fapte bune la clasă, în virtutea faptului că fișa postului le cere să învețe pe copii să citească și să socotească.

Se poate răspunde că în anumite limite faptele pe care le realizează un agent secret sunt incluse în fișa postului (culegerea de informații, de exemplu). Dar există și alte fapte care nu sunt incluse în obligațiile postului. Vedem în *Berta Isla* cum Tomas păstrează secretul față de familie: nu spune toate detaliile acțiunilor. Acest aspect face parte din obligațiile postului, adică sunt trecute în contractul lui de agent. În schimb, faptul că își pune timpul și energia în slujba țării, și în detrimentul familiei, depășește datoria pe care o are de îndeplinit.

Categorii interesante de acte sunt iertarea și toleranța. Dacă a doua lui familie nu i-a iertat acțiunile ce au pricinuit suferințe familiei, în schimb, Berta a dat dovadă și de toleranță și de iertare. În timp ce erau căsătoriți, i-a tolerat spionului tăcerile, plecările, disparițiile. La final, după ce Tomas revine, adică după doisprezece ani de dispariție, Berta îl iartă pe Tomas, deși nu avea nici cea mai mică obligație să o facă – nici măcar nu era soția lui. Dacă, să presupunem, i-a tolerat și iertat tăcerile și disparițiile din datoria de soț, ca femeie singură a decis să reia relația cu Tomas, deci acțiune complet voluntară. Ca acte supererogatorii, iertarea și toleranța par mai bine acomodate cu o teorie morală ce pune accent pe virtute (nu pe lege, pe obligație, reguli)³¹.

3. LUME, ADEVĂR, IDENTITATE

Venerabila problemă ridicată de Dostoievski, în *Frații Karamazov*, cu privire la condițiile de posibilitate pentru a face bine (în situația în care Dumnezeu nu ar exista³²), o vedem transpusă de Marias din perspectiva identității. Legată de etică, ne putem întreba în felul următor: care sunt condițiile de posibilitate pentru a face bine în situația în care cineva ar fi lipsit de identitate sau are identitate instabilă? Ne vom limita analiza la *Berta Isla* și *Chipul tău, mâine*, deși mai avem cazuri ce implică identitatea personală în alte romane de Marias – preocupat obsesiv de memorie și limbaj.

Am văzut deja cum personajul principal este exilat în diferite lumi pentru a îndeplini diferite sarcini. În unele din ele face acțiuni bune (cel puțin, dacă privim din perspectiva unei tabere). Problema este acum dacă Tomas poate face bine câtă vreme Tomas nu există în acele lumi, ci persoana în care el se deghizează, John, Jim sau David.

³¹ Pentru detalii despre supererogație, a se vedea Nora Grigore, lucr. cit., cap 3). Despre moralitatea legii *versus* moralitatea virtuții, vezi MacIntyre, *After virtue*, Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1981.

³² „Dacă Dumnezeu nu există înseamnă că totul este permis și dacă totul este permis înseamnă că suntem pierduți” (Dostoievski, *Frații Karamazov*).

Un prim răspuns este că este posibil să facă bine câtă vreme el există în acea lume. Chiar dacă are semnamente diferite, o istorie diferită, chiar dacă se numește Jim sau David, el are existență în acele lumi, în acord cu Quine: nicio entitate fără identitate³³.

Din altă perspectivă, cineva poate întreba în felul următor: ce face ca el să fie el? De unde știm că avem de-a face cu același om, cu același personaj? Chiar și noi ca cititori, deși înțelegem deghizarea lui Tomas, avem bune temeiuri să ne întrebăm despre identitatea lui. Mai mult, de unde știe el (Tomas) că este Tomas, câtă vreme se numește Jim sau David?

Aceste întrebări nu sunt nicidecum copilărești, deși le regăsim chiar și în *Alice în țara minunilor*. Când începe să crească în dimensiuni, Alice se întrebă dacă nu cumva este Mabel. Faptul că ea este bună la geografie, iar Mabel nu este, o face să creadă că Alice este Alice, deși a luat proporții uriașe³⁴.

Un prim răspuns pentru a ști că Tomas este Tomas este că Tomas are memoria faptelor, vorbelor și ideilor lui Jim; de asemenea, David are memoria faptelor, vorbelor și ideilor lui Jim și Tomas, deci am avea una și aceeași persoană chiar dacă își atribuie identități diferite. Aceste identități sunt, din acest punct de vedere, simple deghizări ale unuia și aceluiași om.

Acest tip de argument, susținut de John Locke³⁵, poate fi combătut în sensul următor. Să presupunem că Jim suferă un accident și își pierde memoria. Se trezește la spital, familia lui îi confirmă că este Jim, în schimb el îl uită pe Tomas, uită că este și Tomas³⁶. Această situație ipotetică ar fi putut conduce, de exemplu, pe Marias să îl exileze pentru totdeauna pe Jim în lumea respectivă, să nu își mai atribuie faptele bune făcute de John și Tomas sau să nu mai revină la lumea Bertei.

Un alt răspuns ar fi că identitatea este dată de continuitatea psihologică; așadar, nu atât memoria trebuie să fie luată în calcul, ci tot ce ține de linia de continuitate a stărilor mentale din diferite momente de timp. Pentru ca Tomas să fie identic cu Jim ar fi nevoie ca stările lor mentale să fie pe o linie continuă (între orice două puncte să poată fi introdus al treilea punct). Faptul că Marias îl prezintă pe exilatul Tomas prin mai multe lumi, iar la final se revine la identitatea lui principală, primă ca timp, dar și primă ca natură, ne face să credem că Marias ar fi de acord cu o asemenea teorie a identității – susținută între alții de Parfit³⁷ și Nozick³⁸.

³³ Quine, *Ontological Relativity and Other Essays*, New York, Columbia University Press, 1969, p. 23.

³⁴ Lewis Carroll, *Alice în țara minunilor*, trad. de Antoaneta Ralian, București, Univers, 2007.

³⁵ John Locke, *Eseu asupra intelectului omenesc* (1689), trad. de Armand Roșu, Teodor Voiculescu, București, Editura Științifică, 1961.

³⁶ Vezi Thomas Reid, *Of Memory*, în J. Perry (ed.), *Personal identity*, Berkeley, University of California Press, 1975.

³⁷ Parfit, *Personal Identity* (1971), republicat în R. Hoy, N. Oaklander (eds.), *Metaphysics. Classic and Contemporary Readings*, Wadsworth, Belmont, 1991.

³⁸ Nozick, *Philosophical Explanations*, Cambridge, Harvard University Press, 1981.

Accentuarea acestui tip de argument pe linia continuității spațio-temporale – așa cum ne propune David Wiggins – ne-ar putea arăta că avem descris în roman un fel de identitate instabilă: avem și nu avem una și aceeași persoană; Tomas este și nu este identic cu Jim și David. Este identic dacă se accentuează linia de continuitate spațio-temporală, așadar, în cadrele unui singure lumi, și nu este identic dacă se accentuează linia de discontinuitate spațio-temporală. Acest tip de identitate vine să traseze granițe (limite) între entitățile (lumile, membranele, orașele etc.) lumii respective, prin care este personajul exilat. De exemplu, între $s1t1$ și $s2t2$ îl vedem la Londra; la $s3t3$ – $s4t4$, îl vedem la Belfast (ca infiltrat); la $s5t5$ – $s6t6$, îl vedem ascuns într-un orașel, ca Jim etc.

Întrebarea ce se ridică acum este următoarea: avem oare de-a face la Marias cu ceva similar cu ideea de lume posibilă pe care o vedem la Leibniz? Așa cum Leibniz vorbește de o infinitate de feluri de Sextus, tot la fel să fie cazul cu personajul lui Marias, mai ales că scriitorul spaniol are o solidă pregătire filosofică?

Influențând decisiv apariția semanticii moderne a lumilor posibile, Leibniz prezintă în *Eseuri de teodicee* ideea aceasta în contextul nevoii de apărare a liberului arbitru: „dacă nu ar fi existat cea mai bună (*optimum*) dintre toate lumile posibile, Dumnezeu n-ar fi creat nici una. Numesc *lume* toată succesiunea și toată colecția de lucruri existente, în așa fel încât să nu se poată spune că puteau exista mai multe lumi în timpuri diferite și în locuri diferite. Căci ar trebui să le socotim pe toate laolaltă drept o lume sau, dacă preferați, drept un univers. Și când am umple toate timpurile și toate locurile, la fel de adevărat rămâne faptul că le-am fi putut umple într-o infinitate de moduri și că există o infinitate de lumi posibile dintre care Dumnezeu trebuie s-o fi ales pe cea mai bună, de vreme ce el nu face nimic fără să acționeze conform rațiunii supreme.”³⁹

Leibniz a imaginat câteva situații posibile în care ar putea fi inclus Sextus Tarquinius, fiul lui Lucius Tarquinius Superbus (aprox 534–509 î.e.n.), ultimul rege legendar al Romei – după el s-a instaurat Republica. Ajuns la oracol și dorind să știe dacă să meargă sau nu la Roma pentru a revendica tronul tatălui său, lui Sextus i se spune astfel:

„Sărac și alungat din patria ta
Te vom vedea pierzându-ți viața.”

Cu alte cuvinte, oracolul îi spune că decizia de a merge la Roma nu este bună, deci el ar avea posibilitatea (libertatea) de a face altceva încât să își salveze viața. Leibniz imaginează lumile posibile, din care cea mai bună, cea mai frumoasă este lumea actuală, ca fiind încăperile unui construcții de formă piramidală.

³⁹ Leibniz, *Eseuri de teodicee*, I, 8, ed. cit., p. 93. Vezi, de asemenea, *Principiul meu este: există orice poate să existe și este compatibil cu alie lucruri*, în Leibniz, *Opere*, vol. 1, *Metafizica*, coord. Adrian Niță, traducere de Rucsandra Dascălu, Dana Dinu, Magdalena Indrieș, Adrian Niță, Delia Șerbescu, Elena Emilia Ștefan, studiu introductiv și note de Adrian Niță, Editura Univers Enciclopedic, București, 2015, pp. 284–285; *Se demontrează că nu toți posibillii ajung să existe*, în *ibidem*, pp. 299–300, *Despre originea radicală a lucrurilor*, *ibidem*, pp. 460–470.

Cea mai frumoasă este în vârful acestei piramide, celelalte, mai puțin bune, în jos, la infinit. Ne uităm în lumea din vârf, lumea actuală, și îl vedem pe Sextus că pleacă de la oracol spre Roma, face dezordine, o violează pe soția prietenului său, este alungat de tatăl său, bătut și nefericit⁴⁰. În altă lume, îl vedem decis să asculte de oracol, merge într-un oraș asemănător Corintului, cumpără o grădină, găsește o comoară, devine bogat, iubit și moare fericit la adânci bătrâneți⁴¹. În altă lume posibilă, Sextus merge în Tracia, se căsătorește cu fiica regelui și îi urmează la tron⁴². Vedem deci „Sextus asemănători, care vor avea tot ce știi deja din adevăratul Sextus, dar nu tot ce este deja în el fără ca noi să ne dăm seama și, în consecință, nici tot ce i se va întâmpla. Într-o lume vei găsi un Sextus foarte fericit și superior, în alta un Sextus mulțumindu-se cu o stare mediocră, Sextus de orice fel și într-o infinitate de moduri.”⁴³

Inclusiv tema lumii ca o carte este prezentă la Leibniz: în fiecare lume posibilă se află o carte a destinului, adică „istoria lumii pe care o parcurgem acum”. Aici se află scris în detaliu ceea ce se petrece în respectiva lume⁴⁴.

Înainte de a spune câteva cuvinte despre identitatea personală prin lumile posibile, așadar dacă Sextus dintr-o lume posibilă este sau nu identic cu Sextus din altă lume posibilă sau, în cazul lui Marias, Tomas este identic cu Jim sau David, să notăm că ideea de lume posibilă a fost preluată de Carnap sub forma noțiunii „descriere de stare”⁴⁵, astfel că Saul Kripke are baza necesară pentru a da o semantică pentru lumile posibile⁴⁶. Dintre teoriile recente, înclin să cred că realismul modal susținut de Plantinga⁴⁷ și Lewis⁴⁸ ar putea contribui la înțelegerea unei părți din problematica de care ne ocupăm în cercetarea de față.

În acord cu Plantinga, Tomas există în lumile posibile în care este exilat, ba la Madrid, ba la Londra; într-o lume posibilă, îl vedem infiltrat și face mult bine țării lui, în altă lume posibilă îl vedem ascuns, ca să nu fie ucis de cei cărora le-a pricinuit rău, în altă lume posibilă îl vedem nefericit și singur etc. Legat de acest aspect, să subliniem că, după autorul faimasei lucrări *Natura necesității*, numele proprii Tomas, Jim, David etc. sunt un fel de esențe, adică exprimă proprietăți esențiale⁴⁹.

⁴⁰ *Ibidem*, 416, p. 308.

⁴¹ *Ibidem*, 415, p. 307.

⁴² *Ibidem*, 415, p. 307.

⁴³ *Ibidem*, 414, p. 307.

⁴⁴ *Ibidem*, 415, p. 307.

⁴⁵ Carnap, *Semnificație și necesitate* (1956), cap. 2.

⁴⁶ Kripke, “Semantical considerations on modal logic”, *Acta Philosophica Fennica*, 16/1963, pp. 83–94.

⁴⁷ Alvin Plantinga, *Natura necesității* (1982), trad. de Constantin Grecu, studiu introductiv de Iancu Lucica, București, Trei, 1998.

⁴⁸ David Lewis, *Pluralitatea lumilor* (1986), trad. de Oana Gabor Șoimu, studiu introductiv de Iancu Lucica, București, Editura Tehnică, 2006.

⁴⁹ Plantinga, *Natura necesității*, ed. cit., cap. V.

O înțelegere, poate, mai profundă am putea primi de la realismul modal al lui David Lewis, după care Tomas nu este identic cu Jim și nici cu David, desigur, deoarece este un omolog sau contraparte a sa. Tomas este legat (indexat) de lumea în care există (am notat-o cu $W1$), așa cum Jim este legat de lumea în care există ($W3$), iar David este legat de $W4$. Deși seamănă foarte mult (cel mai mult în raport cu orice alt individ din lumea respectivă), Jim nu este identic cu Tomas și nici David (desigur, nici cu privire la Jim nu putem spune că ar fi identic cu David).⁵⁰

Ajunși aici să notăm o nedumerire: abordarea exilului din lume, descris de Marias prin instrumentele oferite de filosofie, arată, pe de o parte, o anumită satisfacție cu privire la cea mai bună înțelegere a ideilor din romanele lui Marias și, pe de altă parte, o anumită insatisfacție, dacă avem în vedere că, parcă, stările descrise de Marias (indiferent cum le-am numi, lumi, lumi posibile, membrane ale lumii, situații de stare, situații posibile, orașe etc.) nu sunt exact ceea ce în filosofie și logică se înțelege prin conceptul „lume posibilă”⁵¹. Cu alte cuvinte, nu cumva ne-am îndepărtat de Marias prin ideea de lume posibilă?

Să subliniem cu putere că am plecat în analiza de față de la ideea de exilare din lume: am arătat că a fi exilat din lume are unele sensuri apropiate de cele induse de ideea exilării atunci când spunem că poți fi exilat din lumea ta, ce este lumea actuală, într-o lume posibilă.

Obiecția apare acum mai clar: nu cumva a fi exilat în sensul de a fi infiltrat la Belfast, a fi ascuns și deghizat în profesor, a fi exilat la Londra ca David etc. nu avem de-a face cu lumi posibile, ci, mai degrabă, cu membrane ale lumii actuale? Ar fi vorba în acest caz de straturi de carne ale lumii actuale. Vom reține acest aspect și vom nota altă posibilă pistă de interogație: nu cumva a fi exilat din lume înseamnă a fi exilat din și în lumi ficționale, lumi narrative, proprii romanului respectiv al lui Marias? Vom reține și acest aspect și îl vom discuta mai detaliat în capitolul dedicat lui Salmon Rushie, la care vedem cum personajele sunt purtate nu atât dintr-un oraș în altul, dintr-o membrană a lumii actuale în altă membrană, ci în aceeași lume, dar cu proprietatea eminentă de a fi ubicue (omniprezente, prin spațiu și prin timp).

Am văzut deja că Tomas îi înțelege – în sens profesional, ca job – pe alții, adică îi interpretează, îi traduce, astfel că face să își aproprie această înțelegere, să și-o însușească, poate, adesea, fără să realizeze⁵². Orizontul acestora este transpus în propriul său orizont. Lumea sensurilor citite de Tomas este chiar fața acestora.

⁵⁰ Lewis, *Pluralitatea lumilor*, ed. cit., cap. IV.

⁵¹ Sunt mai multe aspecte care le deosebesc, dar cred că cel mai important aspect este cel care ține de relația dintre lumi – relația de accesibilitate: $w1Rw2$, adică lumea posibilă $w1$ se află în relația R cu lumea $w2$; vom spune că lumea $w2$ este accesibilă lumii $w1$ (relația R), în sensul că o propoziție adevărată în lumea $w2$ este posibilă în lumea $w1$. Mai multe detalii se află în excelentul studiu elaborat de Sorin Vieru, *Semantica „lumilor posibile” și logica modală*, publicat în volumul *Încercări logice*, București, Paideia, 1997, pp. 163–206.

⁵² În acord cu sugestia lui Ricoeur, din *Memorie, istorie, uitare*, ed. cit., pp. 107–108.

Lucrând asupra feței ca asupra unui text, Tomas lucrează simultan asupra sinelui său. Își construiește propriul său sine – în cazul poveștii din *Berta Isla*, asta îi dă o anumită identitate instabilă; Jaime Deza, din *Chipul tău, mâine*, nu ajunge la acest rezultat, căci el are o clară identitate și, simultan, limpezime morală. Putem acum tenta un răspuns și cu privire la identitate: Tomas își construiește identitatea în sensul că el este ceea ce spune că este. Ca personaj literar, deci ce are o identitate narativă, Tomas este identic cu sine, chiar și sub măștile pe care le-a îmbrăcat în exilul său din lume, în ciuda unor schimbări de date, de trăsături, ba chiar și de nume⁵³. Mulți filosofi ar fi revoltați de asemenea posibilitate⁵⁴.

Dar, deși Ricoeur poate oferi o bună pistă pentru înțelegerea problemei identității, să notăm câteva aspecte care pot să amendeze poziția marelui hermeneut francez. El susține că prietenia și solitudinea sunt mărcile fundamentale pentru identitate – dacă avem în vedere indivizii. În acord cu Marias, ar trebui să includem în această listă și altruismul. Tomas și-a pus la propriu viața în slujba țării sale, și asta în detrimentul vieții personale. Mai mult, dacă o avem în vedere pe Berta, adevăratul etalon moral, altruismul, generozitatea (pe lângă deja amintitele toleranță și iertare) sunt mărci esențiale ale comportamentului moral, cele care dau carne sinelui.

Revin acum la Tomas exilat din lume ca să discut alte aspecte legate de identitate. La Londra, ca David Cromer-Fytton, el se simte ca o fantomă, hoinărind de colo-colo⁵⁵. Fără sarcini este ca un om fără trăsături⁵⁶, ca și cum nu este o ființă, „este viu, dar de fapt este mort”⁵⁷. Și pentru sine este mort, dar mai ales pentru ceilalți, pentru Berta și pentru Meg. „În ceas rău, dacă se gândea bine, formulase expresia «să se dea drept cine nu era», pentru că îi veni s-o analizeze. Ani întregi nu se preocupase, în aceasta îi consta munca, în a fi alții, diferiți și aproape niciodată cine era. Acum, când Mr Cromer-Fytton era lipsit de caracteristici, când nu trebuia să-i atribuie nici un rol și nici un comportament, nici să vorbească limbi diferite sau să imite dicții și accente, când era liber să-l modeleze după cum dorea, întrucât nu avea spectatori pe care să-i amăgească și să-i convingă, Tom Nevinson își dădu seama că îi era greu să știe cine e cu adevărat.”⁵⁸

Faptul că este un altul, că înțelege că David nu este David, ci că este Tomas, îl face să îi fie imposibil să își asume o identitate, să o construiască și să lupte pentru ea. După atâtea exilări și după atâția ani, el înțelege că este (doar) Tomas, cu alte cuvinte este un altul în sensul că nu este David, ci este Tomas⁵⁹.

⁵³ Vezi, de asemenea, o pozitie asemănătoare la Ricoeur, *Sinele ca un altul*, ed. cit., cap. V–VI.

⁵⁴ Nici Kripke, de exemplu, nu ar susține că Tomas este identic cu Jim; după el, numele sunt designatori rigizi.

⁵⁵ Marias, *Berta Isla*, ed. cit., p. 481.

⁵⁶ Robert Musil, *Omul fără însușiri* (1930–1933), trad. de Mircea Ivănescu, prefață de Ion Ianoși, București, Univers, 1995.

⁵⁷ Marias, *Berta Isla*, ed. cit., p. 485.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 483.

⁵⁹ *Ibidem*, pp. 483–484.

Relația profundă ce există între înțelegerea propriei identități, ce face să o asume, apoi să o construiască, apoi (sau în același timp) să o afirme (să vorbească despre ea, așa cum vedem în dialogul (monologul) cu profesorul Southworth⁶⁰), este genial ilustrată de Marias în paginile ce premerg revenirea la Tomas, și deci la Berta și lumea ei. Triggerul, declanșatorul acestui mecanism, este înțelegerea faptului că serviciile secrete i-au înscenat crima ce l-a împins spre înrolarea în serviciile secrete: întâmplător, se întâlnește cu doi copii ce seamănă cu Janet Jefrys, ceea ce înseamnă că ea nu a murit în urmă cu douăzeci de ani, așa cum i s-a spus, câtă vreme are doi fii de 10–12 ani⁶¹.

Tomas înțelege că viața lui are un punct rău de pornire, idee dezvoltată în romanul *Așa începe răul*, David se decide să devină Tomas, să meargă să îi ceară socoteală lui Tupra pentru înscenarea crimei, iar apoi să meargă la Berta ca să încerce să își reia viața alături de familie. După ce îi reproșează șefului său că timp de douăzeci de ani și-a mințit familia și că de doisprezece ani el este mort în ochii lor, David (-Tomas) întreabă de ce serviciile secrete i-au „smuls viața fără s-o fi început”⁶². Tupra îi răspunde că Tomas a făcut mult bine țării lui, toate acțiunile (sau aproape toate, cu o singură excepție) fiind încununete de succes⁶³.

Dacă prima parte a cărții începe cu relatarea poziției Bertei, dar la persoana a treia, despre faptul că are impresia că soțul ei nu este soțul ei⁶⁴, ultima parte reia aceeași idee, dar prezentată la persoana întâi⁶⁵. Acest accent pus pe Berta ne face să considerăm că Berta este criteriul de identitate al lui Tomas, este piatra (stânca) pe care se sprijină identitatea lui, atât de curgătoare, de instabilă. Piatră și simultan frânghie prin care el este adus mereu înapoi din lumile în care este exilat. Face bine țării, chiar și Berta o știe, dar este nevoie și ca familia să nu sufere, cu alte cuvinte pierderile personale să fie cât mai mici cu putință.

Vedem cum lumea Bertei sau membranele lumii Bertei sunt criteriu de identitate și, cum am văzut în capitolul anterior, criteriu pentru claritate morală. Membranele lumii Bertei sunt simultan bune și identice cu sine (au identitate), dat fiind că Berta nu înțelege, nu acceptă nici ambiguitatea morală, nici ambiguitatea metafizică.

Dacă vom privi pe Tomas în raport cu Berta (deci, nu cu contrapărțile lui din roman), vom putea observa alt aspect interesant. Tomas înțelege lumile celorlalți, dar nu înțelege lumea sa, nu se înțelege pe sine. El poate interpreta multe roluri (și ca John, infiltrat, și ca Jim, ascuns etc.), dar nu pare să poată interpreta rolul lui Tomas – sau, cel puțin, nu până spre sfârșitul cărții. Înțelege pe Tomas abia după douăzeci de ani, și atunci decide să revină la Madrid și să încerce să se alătore

⁶⁰ *Ibidem*, cap VIII.

⁶¹ *Ibidem*, p. 486.

⁶² *Ibidem*, p. 513.

⁶³ *Ibidem*, p. 513

⁶⁴ *Ibidem*, p. 9.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 525 sqq.

familiei, deși, cum bine spune Berta, pare să fie alt om. Tomas de acum (de la patruzeci de ani) nu pare să fie Tomas din trecut (cel de la douăzeci de ani).

Să reluăm, pe post de încheiere, câteva din rezultatele la care am ajuns în această cercetare dedicată literaturii lui Marias: 1. Membranele lumii, în sens de straturi, de carne, sunt membranele înțelegerii lumii; 2. Membranele lumii sunt, din punct de vedere al conținutului, membranele binelui și răului; 3. Lumea este ansamblul de straturi vizibile și invizibile, de adevăr și minciună, de iubire și ură, de bine și rău.